

RECȚIUNEA PREPOZIȚIONALĂ ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNITATE

Vladimir ZAGAEVSCHI

(Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău)

Normele literare sintactice, după cum se știe, nu sunt fixate în nici un îndreptar sau dicționar. Or, în vorbire, dar și în publicații, circulă câte două variante ale unor construcții prepoziționale de tipul: *pahar de/cu apă* (tot așa: *farfurie de/cu răcitură, căldare de/cu mere/prune, depozit de/cu lemne* ș.a.), *căciula în/pe cap / din/de pe cap* (asemenea: *sacul în/pe spate / din/de pe spate, traista în/pe cui / din /de pe cui* ș.a.), *se urcă în/pe pom / se coboară din/de pe pom* ș.a., *(el) sare pe/peste/prin fereastră, caiet de/pentru/la matematică/limba română* ș.a. Care din cele două/trei variante (dublete) ar ține de normă?

Există, pe de o parte, o tradiție îndelungată, o predilecție a majorității absolute a vorbitorilor limbii de pe întregul teritoriu lingvistic, o preferință a scriitorilor clasici și notorii, de asemenea, a lexicografilor față de varianta originară, tradițională, consacrată prin uz, de modelul general romanic, de gândirea general umană. Pe de altă parte, persistă o altă variantă (un dublet), care, deși cu mult mai puțin răspândită în spațiul glotic rural, este propagată cu insistență de o parte a mass-media, făcând-o să prindă rădăcini în mediul urban, cu o motivație că aceasta din urmă variantă originară, tradițională, consacrată prin uz, ar trebui să fie avantajată și, prin urmare, legiferată.

Problema recțiunii prepoziționale între tradiție și tendințele de tot felul a preocupat în permanență pe scriitorii clasici și pe unii lingviști.

M. Eminescu — după cum scrie Ioan Slavici în *Amintiri* — îi lua în derâdere pe cei care zic, ba chiar și scriu, *un pahar cu apă, cu pălăria pe cap ori mă duc în București* și-i întreba „unde se zice așa”¹.

I. Slavici însuși, într-un articol intitulat *Două prepozițiuni poznașe*, având în vedere prepozițiile *cu* și *pe*, susține cu fermitate construcțiile prepoziționale de tipul: *pahar de apă* și *căciula în cap*. Printre altele, el scrie că „prepoziținea *de* e întrebuițată atât de întregul popor, cât și de toți autorii de valoare ai românilor în trei înțelesuri: ca în *furcă de fier*, ca în *butoi de vin* și ca în *kilogram de carne*”². Apoi, referindu-se la cea de-a doua prepoziție, insistă asupra caracterului normativ al prepoziției *în*, încadrând-o în mai multe construcții românești uzuale; așadar: „*omul stă în picioare*”, spune I. Slavici, „*copilul are pălărie în cap*, iar *ciobanul poartă opincile în picioare*, iar *traista în spate, o duce în băț ori o pune în cui*.” De asemenea, continuă scriitorul, „*românului părul nu-i crește pe cap, ci în cap* ...”³.

M. Sadoveanu susține și el că „țărani nu vor spune niciodată *un pahar cu apă, magazin cu fierărie și depozit cu lemne* ...”⁴.

În afară de construcțiile prepoziționale amintite, care circulă în două variante, în diferite zone diatopice, G. Coșbuc a criticat cu vehemență expresiile prepoziționale, care ne vin în limbă cu duiumul, fiind niște calcuri după modele străine, în cazul dat după modelul francez, și pe care le poți întâlni, după cum precizează scriitorul, în „toate ziarele din București” sau chiar în „oricare ziar românesc”. În articolul *Invaziunea lui pentru*, George Coșbuc susține că „primejdia limbii noastre nu stă în partea ei lexicală, ci în partea sintactică”⁵, că „ruina limbilor se naște prin atacarea sistemului declinării, conjugării, concordanței, articulării, a regimului prepozițional (subl. de noi — Vl. Z.) și a structurii sintactice”⁶ și că „regimul prepozițional e cel mai expus influențelor străine”⁷. Fiind sigur că îl vom susține în opțiunea expresiei românești firești, în

¹ I. Slavici, *Amintiri*, în *Eminescu văzut de contemporani*, Selecție, comentarii și postfață de C. F. Popovici, Chișinău, 1989, p. 114.

² I. Slavici, *Opere*, vol. X, București, 1981, p. 567.

³ *Ibidem*, p. 568.

⁴ M. Sadoveanu, *În legătură cu limba literară. 1941*, în ziarul „Glasul Moldovei”, (Chișinău), 17 iunie 1997, p. 3.

⁵ G. Coșbuc, *Despre limbă și literatură*, Ediție îngrijită și prefațată de Al. Duțu, București, 1960, p. 74.

⁶ *Ibidem*, p. 76.

⁷ *Ibidem*.

detrimentul calcului străin, chiar dacă ar putea să pară (a fi) mai logic, scriitorul ne întreabă și se întreabă: „Crezi că sunt românești construcțiile acestea: *am cumpărat-o cu trei lei și am schimbat pălăria pe-o căciulă?* Dar acestea: *am cumpărat-o pentru trei lei și am schimbat pălăria pentru o căciulă?* Biblia, își continuă gândul G. Coșbuc, - zice despre Iosif: *și l-au vândut pe el cu douăzeci de arginți*, nu-i așa, franțuziții cred că e mai corect: *l-au vândut pe el pentru douăzeci de arginți?* Cum întreabă țăranul: **Pentru câți vinzi fânul?** sau **cu cât vinzi fânul?**“⁸.

Construcțiile prepoziționale de tipul celor în discuție s-au aflat, de asemenea, în câmpul de investigație a unor renumiți lingviști.

Discutând la modul cel mai general problema normativității lingvistice, a deontologiei și eticii limbajului, Eugen Coșeriu scrie: „În toată lingvistica pe care o reprezint, motivul meu a fost vorbitorul ...“; „Vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în lingvistică, fiindcă limbajul e făcut de către și pentru vorbitori, nu de către și pentru lingviști ...“⁹. „... în limbaj norma etică este aceea de a vorbi așa cum e norma subiectelor care țin de aceeași limbă“¹⁰. „... tradiția idiomatice suspendă orice tip de incongruență“¹¹. E. Coșeriu dezvoltă gândul mai departe, susținând, cu aceeași inflexibilitate, că în știință, în artă, un imperativ categoric „este acela de a nu face concesii unui subiect particular, acela de a respecta ori subiectul universal, ori obiectul universal, ori comunitatea (în cazul limbajului) și această normă, acest imperativ categoric se prezintă anterior și conștiinței (...) la omul de știință care spune, uneori cu sacrificiul securității persoanei și al libertății personale: „Așa stau lucrurile și nu pot spune astfel!“¹².

Al. Graur ia în dezbatere problema dată, la concret, în mai multe lucrări. Referindu-se la construcțiile prepoziționale de tipul *pahar de apă și pălăria în cap*, el scrie: „pentru a exprima măsura, se folosește numele recipientului, al unității de capacitate, de greutate etc., precedat de prepoziția *de*. Tradiționale sunt expresiile *pahar de apă, vadră de vin, sticlă de bere, kilogram de zahăr* etc.“¹³. Mai departe continuă cu prepoziția *în*: „pentru a introduce o parte a corpului care primește un obiect de îmbrăcăminte, încălțăminte etc., încă din latinește se

⁸ *Ibidem*, p. 78-79.

⁹ E. Coșeriu, *Deontologia și etica limbajului*, în Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994, p. 164.

¹⁰ Idem, *Deontologia culturii*, în Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, p. 174.

¹¹ Idem, *Competența lingvistică*, în Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, p. 47.

¹² Idem, *Deontologia culturii*, p. 174-175.

¹³ Al. Graur, *Tendințe actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 327.

folosea pentru aceasta prepoziția *în*, păstrată în românește: se pune *pălăria în cap, ghetetele în picioare, inelul în deget* etc. (de asemenea *pălăria în cui, oala într-un par* și așa mai departe). În „Adevărul“ din 10. IX. 1930, scriam că nimeni nu va cere să nu spunem *a pune pălăria în cap*¹⁴. Iată că cer, spunem noi. (VI. Z.)

În altă lucrare, pronunțându-se în favoarea construcțiilor cu *de* și *în*, Al. Graur aduce ca argumente de netăgăduit tradiția și gradul de ocurență a lor în mediul rural: „Iată o expresie (e vorba de *pahar cu apă* — paranteza noastră — VI. Z.) care se aude zilnic în toate localurile din București, dar care nu se aude niciodată la țară. (...) Țăranul român zice *un pahar de apă*. (...) Tradiția limbii românești sprijină și ea tot această prepoziție, de vreme ce pe aceasta o întrebuințează cele douăsprezece milioane de țărani care vorbesc românește“¹⁵.

În cele din urmă, de construcțiile prepoziționale (sintagme atributive) de tipul *pahar de/cu apă* s-a ocupat și G. Gruiță. După o minuțioasă analiză a mai multor sintagme atributive cu prepoziția *de* (*pahar de/din sticlă, pahar de/cu lapte, ceașcă de/pentru ceai, ceașcă de/cu ceai*), autorul conchide: „contextul precizează de fiecare dată, până la nunață, semnificația prepoziției“¹⁶. Exemplele cu care se operează sunt concludente și edificatoare în acest sens: în *Beau o ceașcă de ceai* prepoziția *de* desemnează conținutul, iar în *Cumpăr o ceașcă de ceai* (dintr-un magazin specializat de articole de menaj), *de* arată destinația.

În unison cu opiniile examinate *supra* G. Gruiță consideră, de asemenea, că „înlocuirea lui *de*, în sintagme atributive, cu prepoziții specializate semnatic (*cu, din, pentru*) este un moft lingvistic, o renunțare nejustificată la niște sintagme naturale, tradiționale, specifice“¹⁷.

Ce ne facem atunci cu expresiile de tipul: *pahar cu apă, căciulă pe cap* ș.a., pe care subiectul particular, despre care vorbește E. Coșeriu, le propagă cu insistență din motivul că ele ar fi mai logice și, prin urmare, mai corecte. S-a spus că o tradiție multiseculară nu poate fi răsturnată cu ajutorul logicii, oricât de rigidă ar fi.

În acest sens, E. Coșeriu vine cu următoarele raționamente: „Dacă avem o regulă într-o limbă, atunci nu mai judecăm eventuala incongruență, iar dacă o judecăm, greșim. Dacă pretindem că ar trebui să spunem *pahar cu apă*, și nu

¹⁴ *Ibidem*, p. 331.

¹⁵ Al. Graur, *Puțină gramatică*, vol. II, București, 1988, p. 7.

¹⁶ G. Gruiță, *Gramatica normativă. 77 de întrebări. 77 de răspunsuri*, Cluj-Napoca, 1994, p. 155.

¹⁷ *Ibidem*, p. 157.

pahar de apă, fiind paharul *cu apă*, și nu făcut *din apă*, greșim, fiindcă există o normă de corectitudine în limba română, după care se spune tocmai *pahar de apă*¹⁸.

Iar Al. Graur respinge din start orice încercare de aplicare a logicii acolo unde expresia este dominată de tradiție: „Nimeni n-are dreptul să intervină cu motive de logică — oricât de exacte ar fi ele — pentru a modifica o expresie consacrată de uz“. Sau: „Nimeni nu face apel la logică la fiecare cuvânt pe care îl rostește“¹⁹.

Dar sunt aceste construcții atât de logice? Să demonstrăm doar un singur caz. Ioan Slavici, aplicând o altă logică, dovedește tocmai contrariul: „...ei cred că se exprimă mai deslușit când zic că pun pălăria *pe* cap, ceea ce pentru urechea românului are înțelesul că pălăria e pusă astfel, că stă pe cap, fără ca să *intre capul în ea*. Tot astfel, dacă punem un cui pe masă și așezăm traista deasupra lui, traista e *pe* cui. Atunci însă când zice că traista e *în* cui, românul înțelege că cuiul a intrat în traistă ori în baierile ei astfel că traista e atârnată de cui“²⁰.

Marele scriitor francez Anatole France, membru al Academiei Franceze, Laureat al Premiului Nobel pentru literatură, cel care în scrierile sale a folosit o limbă mult mai apropiată de vorbirea populară, a oamenilor simpli, scria și el: „Vorbim spre a ne înțelege. De aceea deprinderea este regula absolută în ce privește limba. Nici știința, nici logica nu vor putea înlocui deprinderea, căci te exprimi rău atunci când vrei să te exprimi prea bine“²¹. Iar Mihail Sadoveanu spunea și el că „în ce privește limba, să pornim de la popor și nu vom greși“ și că „limba vie nu poate fi stăvilită; încercările artificiale n-au avut nici un sort de a se statornici“²².

Scopul articolului de față a fost doar de a pune problema normativității lingvistice a construcțiilor prepoziționale care admit câte două sau mai multe variante (dublete/triplete), să examinăm și să demonstrăm părerile scriitorilor și ale lingviștilor privitor la rezolvarea fenomenului discutat. Construcțiile prepoziționale concrete urmează a fi cercetate, fiecare în parte, pe bază de material bogat și variat din următoarele perspective: (1) a răspândirii teritoriale în

¹⁸ E. Coșeriu, *Deontologia și etica limbajului*, p. 170.

¹⁹ Al. Graur, *Puțină gramatică*, p. 7.

²⁰ I. Slavici, *Opere*, vol. X, p. 568.

²¹ Cu regret, n-am fixat izvorul de unde am extras citatul.

²² M. Sadoveanu, *op. cit.*, p. 3.

spațiul glotic românesc²³; (2) a ocurenței fenomenului în operele literare ale scriitorilor români; (3) a fixării acestor construcții în dicționarele românești normative, enciclopedice și universale²⁴; (4) a fixității lor în expresii frazeologice, proverbe, zicale, ghicitori²⁵; (5) a originii; (6) a prezenței echivalentelor latinești în celelalte limbi romanice ș.a.²⁶

THE PREPOSITIONAL RECTION BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

Abstract

The problem of linguistic normativity of prepositional constructions is discussed in this article such as: *păhar de/cu apă* (a glass *of/with* water), *căciulă în/pe cap* (a hat *on* the head) etc.

²³ Cunoscuții lingviști-fonologi ruși R. I. Avanesov și A. A. Reformatski considerau că la elaborarea normelor ortografice treuie să se țină cont, în oarecare măsură, și de varietatea teritorială a limbii, adică să se promoveze varianta cea mai răspândită teritorial (v. recenzia, semnată de L. N. Bulatova, în revista „Voprosy jazykoznanija“, Moskva, 1985, nr. 4, p. 147).

²⁴ Autorii DOOM-lui s-au sprijinit în munca lor pe o documentare bogată obținută din principalele dicționare și îndreptare ortografice din ultimii 50 de ani și chiar din sursele literare care susțin soluții ortografice acceptabile (vezi *Dicționarul ortografic, ortoepic și de punctuație al limbii române*, București, 1989, p. VI).

²⁵ Cf. *A sta la un pahar de vorbă; a pune pofta în cui; a-și aprinde paie în cap; a se scula cu noaptea în cap* ș.a.

²⁶ Vezi Vladimir Zagaevski, *Construcții prepoziționale de tipul: pahar de/cu vin*, în „Revistă de lingvistică și știință literară“ (Chișinău), 1996, nr. 5 (Omagiu profesorului Eugeniu Coșeriu la 75 de ani).

The fact is part of mass-media spreads insistently the second variant, which although phenomenon irrevocably agreed with the first variant, which is original devoted by traditional use and is used by a lot of speakers and by famous writers.